

SUN'iy INTELEKTNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHDA YONDASHUVLAR

Sarvar Saidov Faxriddin o'g'li

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Yurisprudensiya fakulteti III bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola hozirgi zamonaviy turmush tarzining tezkor innovatsiyalaridan bir bo'lgan — sun'iy intellekt haqida bo'lib, asosan sun'iy intellektni huquqiy tartibga solishga yondashuvlarni o'rganishga bag'ishlanadi.

KALIT SO'Z VA IBORALAR: Sun'iy intellekt, huquqiy tartibga solish, sanoat inqilobi, tartibga soluvchi yondashuvlar, huquqiy yondashuv, texnologik yondashuv.

Sun'iy intellekt sun'iy intellekt tizimlarining an'anaviy ravishda insonning vakolati deb hisoblangan ijodiy funksiyalarni bajarish uchun mulkdir (sun'iy ong bilan adashtirmaslik kerak).

Sun'iy intellekt inson intellektini tushunish uchun kompyuterlardan foydalanishga o'xshash vazifa bilan bog'liq, lekin biologik jihatdan ishonchli usullar bilan cheklanib qolmaydi. Bundan tashqari yana shuni aytish kerakki, sun'iy intellekt to'rtinchi sanoat inqilobining muhim elementi hamdir. Uning jadal rivojlanishi va amaliyotda qo'llanilishining kengayishi ushbu hodisani huquq sohasiga "qo'shish"ni taqozo etadi.

Sun'iy intellektni rivojlantirish va qo'llash bilan bog'liq bo'lgan u yoki bu tarzda jamoatchilik bilan aloqalarni tartibga solish murakkab vazifa bo'lib, mutaxassislar qaysi sohalar va faoliyatni tartibga solish kerakligi haqida turli xil qarashlarga ega va tartibga solishga taklif etilayotgan yondashuvlar turli mamlakatlarda sezilarli darajada farq qiladi.

Bugungi tezkor sur'atlarda rivojlanib borayotgan har qaysi jamiyatda sun'iy intellektning ahamiyati ortib borayotganini inobatga olgan holda, u bilan bog'liq masalalarni huquqiy tartibga solish kelgusi yillarda ham milliy, ham xalqaro miqyosda kun tartibida bo'ladi. Sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish blokini shakllantirishda turli mamlakatlar hukumatlari o'rtasida kelishilgan pozitsiyani ishlab chiqish muhim, buning uchun bunday tartibga solishni yaratish ehtiyojlarini tushunish darkor. Bu mazkur mavzu bo'yicha nazariy tadqiqotlar olib borish va tegishli yo'nalishda o'quv kurslarini yaratishga turtki bo'ladi deyish mumkin.

Ayni shu asosda sun'iy intellekt haqida aniqroq tushuncha berib o'tish muhimdir. Ya'ni aql-idrok, odatda, inson psixikasining xususiyati sifatida tushuniladi, bu unga tashqaridan olingan ma'lumotlarni to'g'ri talqin qilish va yangi vaziyatlarga moslashish imkonini beradi. Ma'lumki, insonning kognitiv qobiliyatlari yoki kognitiv funksiyalari bor — bu miyaning eng yuqori funksiyalari bo'lib, ular odamni tashqi dunyo bilan bog'laydi, bu kishiga u haqida tasavvurga ega bo'lish va u bilan o'zaro munosabatda bo'lish imkonini beradi. Bilamizki,

kognitiv qobiliyatlarga fikrlash, nutq, o'rganish, kosmosga yo'naltirish va boshqalar kiradi. Aql-idrok - kognitiv qobiliyatlarning namoyon bo'lishidir.

Sun'iy intellekt - bu sun'iy intellekt tizimlarining kognitiv funksiyalarni namoyon qilish qobiliyati deyilsa ham mubolag'a bo'lmaydi: o'rganish, shu jumladan, o'z tajribasidan, berilgan parametrlarga moslashish va ilgari faqat odamlar (yoki undan yuqori hayvonlar) uchun mavjud bo'lgan vazifalarni bajarish.

Endi esa sun'iy intellekt masalasiga huquqiy jihatdan yondashilganda, uni tartibga solish ahamiyatli ekanini ta'kidlash kerak. Shuning uchun ham sun'iy intellektni huquqiy tartibga solishda yondashuvlarga duch kelamiz. Bular haqida quyida batafsil muhokama olib borish joiz deb topildi.

Sun'iy intellektni tartibga solish ma'lum bir yondashuv asosida shakllanadi. Ko'p sonli tarafdorlarga ega bo'lgan ikkita asosiy yondashuv mavjud:

- 1) huquqiy (rasmiy);
- 2) texnologik.

Huquqiy yondashuv, xuddi qonunning o'zi kabi konservativ; texnologik yondashuv esa texnologik rivojlanish kabi aksinchadir.

Birinchi yondashuv tarafdorlari mavjud huquqiy tizimdan kelib chiqib, mavjud qoidalarni sun'iy intellektni tartibga solishda qo'llashga harakat qilishni va faqat kerak bo'lganda tartibga solishni, yangi qoidalar bilan to'ldirishni taklif qilishadi. Yuridik yondashuvning afzalligi shundaki, sun'iy intellekt mavzusi qonunni yangi texnologiyalarga «moslashtirmoqchi» yuristlarning nuqtai nazariga to'g'ri keladi va bunda kamchilik ham ko'zga tashlanadi. Kamchilik shundaki, advokatlar qoida tariqasida texnologiyani yaxshi bilmaydilar va ko'pincha texnologik yechimlarning mohiyatini tushunmasdan, ba'zan yangi tartibga solish ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirmasdan munosabatlarni hal qilishga intiladi. Tartibga solishning oqibati texnologiyalarning keyingi rivojlanishi bog'liq bo'lgan ma'lum sohalarga investitsiyalarning kirib kelishi yoki chiqishidir.

Ikkinchi yondashuv texnologik yondashuv bo'lib, uning tarafdorlari texnologik mahsulotlarning har bir guruhini alohida tartibga solishni taklif qilmoqdalar: uchuvchisiz transport vositalari, shaxsiy xizmat robotlari, sanoat robotlari va boshqalar misoldir. Tartibga solish ularning fikricha, tegishli texnologiyalarning rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lishi va innovatsiyalarga to'sqinlik qilmasligi kerak. Ushbu yondashuvning afzalliklari «ko'r zonalar»ning yo'qligi, chunki innovatsiyalar paydo bo'lishi bilan tartibga solish shakllanadi va individual masalalarni tartibga solish batafsil tavsiflanadi. Hamdabu jarayonda kamchiliklar — izchillikning past darajasi (birinchi yondashuvga qaraganda) va tartibga solishning eskirganligi, masalan, texnologiyalar rivojlanayotganda texnologik yaqinlashuv - bu turli yo'nalishdagi mahsulotlarning kombinatsiyasidir. Yana shuni e'tibordan chetda qoldirmaslik lozimki, texnologik yondashuv tor yo'naltirilgan tartibga solishni nazarda tutadi.

Konservativ huquqiy yondashuv tarafdorlari nuqtai nazaridan, robot tomonidan yetkazilgan zarar bo'lsa, robotning harakatlari uchun javobgarlikni uni ishga tushirgan shaxsga yuklash to'g'ri bo'ladi. Bunga texnologik yondashuv tarafdorlari huquqiy yondashuvni asos qilib olgan mamlakatlarda robototexnika rivoji sekinlashishi va tartibga solishda texnologik yondashuvdan foydalanadigan mamlakatlardan jiddiy orqada qolishini e'tiroz bildirmoqda. Bunday yondashuv tarafdorlarining fikricha, avtonom robotlar uchun javobgarlikni sug'urtalash yetarli bo'ladi, chunki robotdan foydalanishning iqtisodiy samarasi maxsus fondga foizlarni chegirib tashlash imkonini beradi va undan robot yetkazgan zarar qoplanadi. Agar huquqiy yondashuv bilan: «Sun'iy intellekt huquq sub'yekti maqomiga ega bo'lishi kerakmi?» degan savolga javob berilsa, jamiyatga kerak yoki kerak emasligiga qarab beriladi va bunda jamiyat antropotsentrikdir. Shunga ko'ra, sun'iy intellekt, erishgan rivojlanish darajasidan qat'iy nazar, huquq ob'yekti — narsa maqomida qolishi kerak. Bu narsaning xarakterli xususiyatlari maxsus qoidalarni talab qilishi mumkin, lekin bundan ortiq emas. Qattiq texnologik yondashuv bilan qaror sun'iy intellekt tizimining intellektual imkoniyatlarini baholash asosida qabul qilinishi kerak: agar ular insonnikiga teng yoki undan yuqori bo'lsa, bu savolga javob ham ijobiy bo'ladi.

Amalda yuqorida muhokama qilingan ikkita yondashuvning kombinatsiyasini ko'rib chiqish muhim deb hisoblanib, quyidagilarni aytish o'rinli deb topildi.

Ularning hech birini sof shaklda qo'llash mumkin emas, aksincha, ulardan birining ustunligi haqida bo'ladi. Qattiq huquqiy yondashuv konservatizmi tufayli innovatsiyalarga to'sqinlik qiladi va davlatlar texnologik rivojlanish nuqtai nazaridan bir-biri bilan raqobatlashadi. Robotlar uchun ko'proq «do'stona» qonunlarni qabul qiladigan mamlakatlar sarmoyalarni jalb qilish shaklida ijobiy iqtisodiy samaraga ega bo'ladi, bu boshqa davlatlarda ulardan o'rnak olishni xohlaydi. Texnologik yondashuv (uning tarafdorlari texnologik o'zgarishlarga nisbatan huquqning ikkinchi darajaliligini ta'kidlaydi) sof shaklda ham qo'llanilmaydi, chunki insoniyat sivilizatsiyasi va shunga mos ravishda antropotsentrik jamiyat mavjud. Shunday qilib, har qanday holatda ham manfaatlar mutanosibligini ta'minlash ushbu sohadagi qonunchilikni shakllantirishdagi asosiy vazifalardan biridir.

Xulosa qilib aytish kerakki, muayyan davlat tomonidan qabul qilingan sun'iy intellekt bilan bog'liq munosabatlarni huquqiy tartibga solish modeli yondashuvlar kombinatsiyasiga bog'liq. Texnologik yondashuvga eng yaqin modelga Xitoyni misol qilib ko'rsatsa bo'ladi va huquqiy yondashuvga esa Yevropa Ittifoqida tartibga solinadigan tartibga solishni dalil qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Alimova Madinaxon Iskanqar qizi, Egamberdiev N.B, UZBEK WOMEN IN DEVELOPMENT OF SCIENCE. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 2 ISSUE 1 JANUARY 2023. 17-25-p.
2. Jalilova D.U. Psychological And Technological Features of Increasing the Efficiency of Educational Activity of Talented Students in Presidential Schools. Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367 (<https://zienjournals.com>).
3. Sarvar Saidov Faxriddin o‘g‘li. MA‘MURIY JAZO TURINING TARBIYAVIY ROLI. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. Volume 3ISSUE 4, April 2023. (<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7809718>)196-197-198b.
4. Sarvar S.F. Jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish. Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar, nazariy va amaliy strategiyalar tadqiqi. No1 sonli respublika ko‘p tarmoqli ilmiy konferensiya. 24-sentyabr 2022-yil.
5. Sarvar S.F. YOSHLARDA ZO‘RAVONLIK QILMASLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. Volume 3ISSUE 4, April 2023. (<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7809710>) 193-194-195p-b.
6. Urazov Nurmuhammad; Saidov Sarvara Fakhriddinovich. DEMOCRATIC REFORMS IMPLEMENTED IN UZBEKISTAN. YURISPRUDENSIYA. 3-jild, 4-son.2022.
7. https://t.me/jalilova_dilshoda_2292
8. https://t.me/ilmiy_yordam_beraman
9. <https://cyberleninka.ru>
10. <http://scientists.uz>